

Religion på medeltiden

Kristnandet av Norden var inte någon långsam och stadig process. De förkristna religionerna var i grunden tämligen fria i sin syn på andra trosföreställningar. I praktiken verkar en form av religionsfrihet ha rått i Norden under långa tider före kristnandet. De problem som de kristna missionärerna stötte på berodde till stor del på att de fördömde all annan religionsutövning utom den kristna. Tanken var att alla gamla hedniska traditioner måste förkastas, vilket var oförståeligt för nordborna.

Kristnandeprocessen

Kristna influenser nådde det nordiska området redan under den romerska järnåldern och folkvandringstiden (300-500 e.Kr.) genom kontakter och handel med det romerska imperiet. Det var dock först i och med slutet av järnåldern, det man vanligtvis kallar vikingatiden, som den kristna missionen i Norden tog fart.

Västmanland kristnades under 1000- och 1100-talet och kyrksocknarna kom till under 1100- och 1200-talen. Arboga, Köping och Västerås blev utgångspunkter för missionsresor in i Bergslagen. Missionen återspeglas i berättelserna från senmedeltiden om David av Munktorp, Västmanlands apostel.

Kristendomen blev populär bland framförallt makteliten under slutet av vikingatiden och kom att bli ett politiskt medel. Många stormän lät uppföra privata kyrkor och genom detta uppnå ett fastare grepp om undersåtar, ekonomi, handel och säkerhet. I sinom tid fick kyrkans mission genomslag i full kraft i Norden och under 1000-talet brukar man anse att Norden blev kristnat.

Kloster och kyrkor

Munkar och nunnor antogs leva efter den trefaldiga regeln: bön, arbete och studier. De skulle delta i sex gudstjänster om dagen och ägna resten av sin tid åt arbete i klostret och på dess ägor, eller åt bibelläsning. De hade avlagt löfte om att leva i fattigdom, att lyda abboten eller abbedissan och att förbli ogifta hela livet. De äldre klosterordnarna såsom benediktinerna och cistercienserna lade sina kloster på landsbygden. De blev berömda inte enbart för att vara förnämliga lärosäten utan också för deras framgångsrika rövningar och uppodlingar av tidigare obrukad mark samt deras tekniska kunskaper.

Under 1200-talet, när städerna blev allt viktigare, grundades s.k. tiggardordnar såsom franciskaner- och dominikanerordnarna. De stängde sig inte inne i klostren eller på landsbygden, utan levde i städerna bland befolkningen, utdelade allmosor, skötte sjuka och predikade Guds ord. Under medeltiden var det vanligt för en rik familj att skicka en son eller dotter i kloster för att få undervisning och fostran, vilket också var en inkomst för klostren.

Kristendom till vardags

Medeltida människor trodde på mirakel. Deras tro hindrade dem från att misströsta när de drabbades av sjukdom, krig eller svält. De gav sig ut på pilgrimsfärder till heliga platser och samlade relikier, heliga föremål som t.ex. fragment av ett helgons benknotor, som de trodde hade kraften att hjälpa och hela dem. När inte böner hjälpte uppsökte man dock i största hemlighet s.k. kloka män eller kvinnor som kände till läkande växter, magiska brygder och trolldomsknep. De kunde även åkalla de gamla gudarna Oden eller Freja, hjälpa till i kärleksaffärer och med förbannelser men också mer praktiska ting som barnafödande och aborter. Folktron var mycket levande under medeltiden.

Man firade dussintals helgondagar som religiösa högtider. På helgondagarna (och på söndagar) tog de lägre klasserna ledigt från arbetet och därav kommer uttrycket helgdagar. På helgondagarna hölls dessutom ofta marknad i städerna, vilka resulterade i riktiga folkfester med tillresta köpmän, gycklare, gatuförsäljare och spelmän. Spel och lekar, dans och sång hörde till festligheterna. Allt sådant kritiserades av kyrkan, vilket ansågs leda till fördärv och därigenom raka vägen till helvetet.

För de flesta människor var gudstjänsterna förmodligen tråkiga och oförståeliga. Kyrkan blev däremot en samlingsplats där socknens invånare samlades en gång i veckan och skvallrade, gjorde upp affärer, käblade, slogs och friade. Eftersom de flesta nordbor under medeltiden inte kunde läsa, i alla fall inte latinska bokstäver, måste prästerna finna på andra sätt att undervisa dem. Kyrkorna var därför dekorerade med målade glasfönster, väggmålningar och träskulpturer som avbildade händelser ur bibeln och ur helgonens liv.

1100

Svealand
kristnas

Masugnen

1248

Birger Jarl
regent

1350

Diger-
döden

1391

Birgitta
helgon

1397

Kalmar-
unionen

1450

Boktryckar-
konsten

1492

Columbus

Under den tidiga medeltiden förekom det att prästerna dramatiserade och mimade korta historier om Jesu liv. Dessa utvecklades senare till mysteriespel och mirakelspel (baserade på berättelser ur bibeln och den tidiga kristna kyrkan). Spelen utvecklades under medeltiden till rena teaterföreställningar och kunde vara både grova och blodiga. Det omtalas att personer som spelat Jesus var nära att dö på korset och att Judaskådespelare hängde sig alltför entusiastiskt och kunde bli väl så svårupplivade. Åskådarna vrålade av skratt när skådespelarna som spelade jungfruns åsna släppte konstgjord spillning eller skriade på fel ställe.

Västmanlands apostel

Sankt David av Munktorp var en engelsk cluniacensermunk som kom till nuvarande Sverige under senare delen av 1000-talet som missionär. Han kallas Västmanlands apostel och är skyddshelgon i Munktorps kyrka. Enligt Davidslegenden byggde David en kyrka och ett kloster i Munktorp, öster om Köping, och nämns även som den förste biskopen av Västerås. I helgonberättelserna om David beskrivs han som lite tankspridd och även närsynt – vid ett tillfälle hängde han upp sina vantar på en solstråle i stället för på spiken. De hängde kvar när hans tjänare hämtade dem.

S:t David är Västerås stifts särskilda helgon med festdag den 25 juni. Detta förklarar kanske varför midsommarhelgen haft så stark ställning i Västmanland, genom firandet av S:t David blev det en dubbelhelg. Det kan ifrågasättas om han verkligen var abbot och hade grundat ett kloster i Munktorp. Den nuvarande sockenkyrkan i Munktorp har dock sitt ursprung i 1100-talet. Vissa av hans relikier skrinlades i Västerås domkyrka medan de övriga möjligen finns kvar någonstans på Munktorps kyrkogård.

David är en s.k. bekännare (confessor). Så kallas de helgon som inte lidit martyrdöden. Han framställs i munkdräkt och med bok i handen (liksom ett otal andra helgon), men inga andra attribut nämns. Han var dock missionsbiskop, vilket gör att han även kan avbildas med kräkla.

Att läsa vidare

För att få en snabb översikt över helgondagar, pilgrimsresor, klosterordnar mm. är det värdefullt att

använda *Medeltidens ABC* utgiven av Statens Historiska Museum. Om missionen och kristnandeprocessen i Norden är det svårt att rekommendera ett enskilt verk. Mycket ny forskning sker på ämnet, se bl.a. *Kristnandet i Sverige, gamla källor och nya perspektiv* av red. B. Nilsson för en fördjupning i ämnet.

Arbetstips

- Under medeltiden och ända fram till reformationen var Sverige ett katolskt land. Ta upp och diskutera helgon- och relikkultens betydelse, den katolska kyrkans gudstjänstordning, mm.
- Vad skiljer sig/är likadant mellan den katolska medeltida kyrkan och dagens protestantiska svenska kyrka.
- Till vem eller vad var er närmaste gamla kyrka helgad under medeltiden?
- Besök en av Västmanlands medeltida kyrkor och kyrka diskutera kyrkorummets utformning och betydelser.

Kulturmiljöer i Västmanland

Västmanland är mycket rikt på kulturmiljöer med anknytning till medeltid och religion. Inte minst finns det idag 48 kyrkobyggnader som grundlagts under medeltiden, många med vackra målningar och inventarier bevarade. I både Västerås och Arboga fanns det dessutom kloster av vilka det fortfarande finns synliga spår. I Västerås finns resterna av Dominikanerklostret under och bakom stadshuset, i Arboga används fortfarande Franciskanernas klosterkyrka (Heliga Trefaldighets kyrka).

Enligt tradition och folktro finns det också platser som har anknytning till olika helgon. I Munktorp finns exempelvis en offerkälla helgad åt S:t David. Under den tidiga medeltiden spreds S:t Olofs-kulten i Västmanland och en av flera pilgrimsleder, ”Romboleden”, till helgonets grav i Nidaros (Trondheim) har sin början i Köpingsbygden. Även utmed Badelundaåsen gick pilgrimsleder mot Nidaros.

